OSTRAVSKÁ UNIVERZITA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

DiDAi9!

# Úskalí školní interpretace textu (zamyšlení nad jednou hospitací)

**Jitka Zítková**

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY, PdF MU

# Úvod:

- Příspěvek představuje průběh výukové lekce literární výchovy, která proběhla v 8. ročníku základní školy. Pozorování proběhlo v rámci hospitací u studentů na učitelské praxi v minulém roce.

- Dvouhodinová lekce byla předem připravená, studující, který/á hodinu vedl/a, měl/a vše po organizační a základní metodické stránce dobře promyšlené. Právě proto bylo vyústění lekce překvapivé a poukázalo na náročnost interpretační práce s textem po stránce přípravy i korekce reálného průběhu.

Předmětem přímé práce s textem byla povídka Jana Nerudy U tří lilií.
Volba byla zdůvodněna především tématem Jan Neruda v tematickém plánu a malým rozsahem povídky. … Pro připomenutí text povídky:

*1876*

Myslím, že jsem tenkráte šílil. Každá žilka hrála, krev byla rozvařena.

Byla teplá, avšak tmavá letní noc. Sirnatý, mrtvý vzduch posledních dnů byl se konečně sbalil v černé mraky. Bouřný vítr je zvečera mrskal před sebou, pak se rozhučela mohutná bouř, zapraskal liják, a bouř a liják trvaly až do pozdní noci. Seděl jsem pod dřevěnými arkádami hostince U tří lilií, poblíž Strahovské brány. Malý to hostinec, četněji tenkráte navštívený jen vždy v neděli, kdy tu v salónku při pianě bavili se tancem kadeti a desátníci. Dnes byla zrovna neděle. Seděl jsem pod arkádkami u stolu poblíž okna sám a sám. Mocné hromy skoro ráz na ráz burácely, liják tloukl do taškové střechy nade mnou, voda srčela v stříkavých potůčcích k zemi, a piano mělo uvnitř salónku jen kratičké oddechy a vždy zas se rozzvonilo znovu. Chvílkami hleděl jsem otevřeným oknem na točící, smějící se páry; chvílkami zas zahleděl jsem se ven do tmavé zahrádky. Někdy, když šlehnul jasnější blesk, viděl jsem u zahradní zdi a na konci arkád bílé hromady lidských kostí. Bývalť zde druhdy hřbitůvek a právě tento týden vykopali z něho kostry, aby je převezli jinam. Půda byla ještě rozryta, hroby otevřeny.

Ale vydržel jsem u svého stolu vždy jen na krátký čas. Vždy jsem se zas zdvihnul a přikročil na chvílku k dokořán odevřeným dveřím salónku, abych na tančící se podíval blíž. Vábilo mne tam krásné, as osmnáctileté děvče. Štíhlý vzrůst, plné, teplé formy, v týlu přistřižený volný černý vlas, oblý hladký obličej, světlé oko - krásné děvče! Zvláště ale mne vábilo to oko její. Jak voda jasné, jak vodní hladina záhadné, takové neúkojné, které ti přivolává ihned slova: „Spíše se nasytí oheň dřev a moře vod, než krásnooká nasytí se mužů.“

Tančila skoro ustavičně. Ale dobře pozorovala, že vábí zraky moje. Když tančila kolem dveří, mezi nimiž jsem stál, vždy upřeně se zadívala na mne, a když tančila salónkem dál, viděl a cítil jsem, že při každém otočení zavazuje její zrak o mne. Nepozoroval jsem, že by byla s někým promluvila.

Již zase jsem tam stál. Zraky naše se ihned setkaly, ač děvče stálo v řadě poslední. Čtverylka se chýlila ku konci, pátá tura dozněla, vtom veběhlo jiné děvče do sálu, udýchané a promoklé. Prodralo se až ku krásnooké. Hudba začala právě turu šestou. Mezi prvním řetězem šeptala přibylá krásnooké něco a tato kývla mlčky hlavou. Šestá tura trvala trochu déle, komandoval ji svižný kadetík. Když byl konec, pohlédla krásnooká ještě jednou ke dveřím zahradním, pak šla ku předním dveřím salónku. Viděl jsem ji, jak venku si dává svrchní šaty přes hlavu, pak zmizela.

Šel jsem a usedl zas na místo své. Bouř začala teď jakoby znovu, jakoby ještě nebyla si ani zahlomozila; vítr hučel silou novou, blesky tloukly. Naslouchal jsem v rozechvění, ale myslil jsem jen na to děvče, na ty zázračné oči její. Na cestu domů nebylo beztoho ani pomyšlení.

As po čtvrt hodině zas jsem se podíval ku dveřím salónku. Zde stála krásnooká opět. Rovnala si promoklé šaty, utírala vlhké vlasy a starší nějaká družka jí pomáhala.

„Ale proč jsi šla v té nehodě domů?“ tázala se tato.

„Sestra přišla pro mne.“ Hlas její slyšel jsem teď poprvé. Byl hedvábně měkký, zvučný.

„Stalo se něco doma?“

„Matka zrovna umřela.“

Zachvěl jsem se.

Krásnooká se otočila a vystoupla do samoty ven. Stála vedle mne, zrak její spočíval na mně, cítil jsem ruku její vedle třesoucí se ruky své. Uchopil jsem ji za tu ruku, byla tak měkká.

Mlčky jsem táhl děvče dál a dále do arkád, děvče následovalo volně.

Bouř dostoupila teď svého vrchole. Vítr hnal se jako příval vodní, nebe i země ječely, nad hlavami se nám válely hromy, kolem nás jak by mrtví řvali z hrobů.

Přitiskla se ke mně. Cítil jsem, jak se mi k prsoum lepí vlhký její šat, cítil měkké tělo, teplý, sálající dech - bylo mně, jako bych musil vypít tu zlotřilou duši z ní!

# Popis průběhu celé dvouhodinové lekce:

- KONTEXT: V předchozí hodině literární výchovy se žáci dozvěděli mj. základní informace o Janu Nerudovi (včetně biografických dat, přehledu základních děl). Tato lekce byla navazující praktickou ukázkou.

- 1. První četba povídky + otázka Jak se vám povídka četla?

- 2. Práce se zastaralými výrazy (pojmy archaismus, historismus) – jejich identifikace a vysvětlení, záznam na tabuli (např. sirnatý, arkády, čtverylka, tura, kadet, druhdy…)

- 3. STĚŽEJNÍ ČÁST HODINY – skupinová práce (3 skupiny)
  - Úkol pro 1. skupinu: všimnout si prostředí a času povídky (Jak se prostředí a čas mění?)
  - Úkol pro 2. skupinu: zpracovat popis a charakteristiku „krásnooké“ (Co o ní můžeme říci?)
  - Úkol pro 3. skupinu: zaměřit se na vypravěče (Uvést cokoliv k němu.)
    - Zde byla položena vhodná a potřebná otázka, zda vypráví přímo Neruda. Několik žáků správně odpovědělo, že hlavní postava.
  - Úkol pro všechny skupiny: identifikovat v textu co nejvíce kontrastů, protikladů
  - Na práci ve skupinách byl dán limit 15 minut, zamýšlenou součástí času bylo druhé čtení povídky. Student/ka práci sledoval/a, kontroloval/a, podle potřeby reagoval/a na dotazy.
    - Časový limit se ukázal jako zbytečně dlouhý (téměř všichni žáci byli podle svého úsudku hotovi po 10 minutách), přesto byl dodržen.

- 4. POKRAČOVÁNÍ STĚŽEJNÍ ČÁSTI HODINY – prezentace výsledků práce skupin
  - 1. skupina (časoprostor) – Nejdelší příspěvek, který ale byl v podstatě parafrází obsahu povídky, včetně informací o časoprostoru, důraz přímo na sledovanou rovinu byl minimální.
  - 2. skupina (postava dívky) – Zde se projevil první zásadní dezinterpretační posun, žáci „krásnookou“ charakterizovali jednoznačně pozitivně, s důrazem na vnější vzhled.
  - 3. skupina (vypravěč) – Přestože byli žáci předem správně upozorněni na odlišnost autora textu a vypravěče, došlo u nich k nevhodnému transferu mezi informacemi z předchozí výuky a aktuální recepcí textu. Prezentovaný názor na vypravěče lze parafrázovat takto: muž kolem 40 let (argumentem byl mj. Nerudův věk v době vzniku povídky), který se zamiloval do mnohem mladší krásné dívky.
  - Identifikace kontrastních motivů proběhla spíše okrajově a průběžně, během prezentace skupin. – Z prezentací také vyplynulo, že závěr povídky byl žáky vnímán  jako happy end.

- 5. Pokus o celkové shrnutí – otázka Tušíte teď, o čem povídka je?
  - Shrnutí obsahového jádra, které kopírovalo pohled žáků: Vypravěč se snaží o kontakt s „krásnookou“.
- 6. Student/ka žákům znovu přečetl/a poslední odstavec povídky a položil/a otázku Jak si myslíte, že to bylo dál?
  - Na promyšlení žáci dostali asi 3 minuty. Jejich reakce odpovídaly očekávání a potvrdily nefunkčnost a zbytečnost použití metody předvídání (v obecné rovině jde o metodu vděčnou, ale zde zcela nevhodnou).
- 7. Závěrečný reflektivní moment měl podobu odevzdávaných lístečků s jedním slovem vystihujícím hodinu.

## Komentář k lekci:

- Z hlediska obecných didaktických postupů byla lekce promyšlená, měla jasné místo v tematickém plánu, respektovala potřebu přiměřenosti rozsahu textu, potřebu prvotní kontroly doslovného porozumění - vysvětlení věcné významové roviny lexika staršího textu, obsahovala potenciálně aktivizující organizační formu práce, respektovala základní strukturní roviny textu jako oporu k analýze obsahu a formy, dávala značný prostor recepční odezvě textu mezi žáky samotnými, měla dobrý časový plán…
- Výsledek recepce povídky žáky, který byl zřejmý ve výstupech práce skupin, nebyl příliš překvapivý. Odpovídal nejčastějším zjištěním výzkumů čtenářské recepce pubescentů. Explicitní výpovědi mluvčích skupin svědčily o:
  - Převažujícím tzv. narativním čtení (reprodukce dějové linie s popisnými prvky u 1. skupiny)
  - Převažující komunikaci s první významovou rovinou (zjednodušující důraz na prvky přímého vnějšího popisu „krásnooké“ u 2. skupiny)
  - Vlivu identifikace jako dominantní čtenářské aktivity pubescentů (zploštění celé situace povídky na sblížení hlavních aktérů zejména u 3. skupiny).
  - Ztotožnění vypravěče s autorem, chápání povídky jako autobiografické, bylo způsobeno jednak vypravěčskou ich-formou, jednak recepční situací, kdy žáky nesprávně ovlivnil výklad o autorovi v předchozí výuce (podobný vliv biografických dat na recepční proces je také doložen, mj. staršími výzkumy /Chrzastowská,1987/)

- Překvapivé naopak bylo naprosté ignorování zásadní myšlenkové roviny povídky, k níž čtenář dostává finální klíč, či impulz v závěrečných slovech o „zlotřilé duši“. Žáci nebyli dotázáni na svůj subjektivní pocit z povídky, nedošlo ke korekci názoru na „krásnookou“ jako ryze pozitivní postavu, nebyla vyvrácena dezinterpretace odvozující věk vypravěče do věku autora. Úkol domyslet pokračování bývá pro žáky atraktivní, zde však byl minimálně zbytečný.
- Z literárněvýchovného hlediska měla hodina zcela fatální nedostatek – nerespekt ke skutečnému sdělení textu, jeho etické, prožitkové rovině, k níž víceméně míří všechny roviny uměleckých prostředků povídky. Slibně zadané úkoly žáky bohužel nepřivedly k explicitnímu vyjádření potenciálně adekvátního prožitku, názoru, postoje.
- Průběh hodiny mohl být ovlivněn nervozitou z hospitace, sledováním času („aby se vše stihlo“) apod., přesto by ale k odhlížení od jasného myšlenkového sdělení uměleckých textů nemělo docházet. Role učitele literatury je v tomto směru jednoznačná.

# Závěr:

- Výuka literární výchovy především na základní škole čelí v praxi mnoha tendencím, které její smysl prezentují na široké škále od primárně motivační čtenářské funkce po propojení poznávání literatury s vlastní slovesnou tvorbou žáků. Svoji roli hrají přijímací zkoušky i tradiční začlenění literární výchovy do předmětu český jazyk a literatura, který se také díky novému kurikulu stává kompaktnějším celkem než dosud.
- Úplně závěrem si proto dovolím jisté upozornění na potenciální nebezpečí dobře myšlených a v mnoha směrech funkčních současných integračních tendencí ve výuce předmětu český jazyk: Neměly by (nesmí) vést k deformaci (nivelizaci) vnímání smyslu práce s texty ve školní praxi. Literární výchova by si měla udržet svoji jedinečnost, jedinečnost estetické výchovy respektující především emoční a etický rozměr jedinečných autorských uměleckých textů. Jakékoli jiné využití uměleckých textů ve výuce by mělo být vždy sekundární.

Použitá literatura:
Lederbuchová, L. Dítě a kniha. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2004
Neruda, J. Povídky malostranské. Praha: SNKLU, 1963.
Lesňák, R. (ed.) Čtenářská recepce literatury. Bratislava: Slovenský spisovatel, 1987.